

KLAUS LAALO
etunimi.sukunimi@tuni.fi

Kirjoittaja on Tampereen yliopiston
suomen kielen professori.

Lähteet

- ARGUS, REILI 2012: Kausatiivisuse oman-
damisest eesti keeles. – *Eesti Rakendus-
lingvistika Ühingu aastaraamat* 8 s. 5–19.
<http://dx.doi.org/10.5128/ERYa8.01>.
- HALLIDAY, MICHAEL A. K. 1975: *Learning how
to mean. Explorations in the development*

- of language*. London: Edward Arnold.
- KAUPPINEN, ANNELI 1998: *Puhekuviot,
tilanteen ja rakenteen liitto*. Helsinki:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAALO, KLAUS 2011: *Lapsen varhaiskieloppi
ja miniparadigmat*. Helsinki: Suoma-
laisen Kirjallisuuden Seura.
- 2020: Suomen kielen taivutusmuotojen
omaksuminen. – Elina Niemitalo-
Haapola, Sini Haapala & Soile Ukkola
(toim.), *Lapsen kielenkehitys. Vuoro-
vaikutuksen, leikin ja luovuuden merkitys*
s. 95–118. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kuvaus henkilön- ja paikannimien tehtävistä kaunokirjallisuudessa

Volker Kohlheim: *Der Name in der Litera-
tur*. Tehty yhteistyössä Rosa Kohlheimin
kanssa. Heidelberg: Universitätsverlag
Winter 2019. 371 s. ISBN 978-3-8253-6967-5.

Kirjallisuuden nimien tutkimus on kes-
keinen ja perinteinen onomastiikan alue
(ks. esim. Hough toim. 2016). Suomessa
kirjallisuuden nimiä on tutkittu vähem-
män kuin monessa muussa maassa ja
alalta on ilmestynyt vain yksi väitöskirja
(Bertills 2003). Nimistöntutkimuksen
oppikirjassa (Ainiala, Saarelma & Sjö-
blom 2008) kirjallisuuden nimille on va-
rattu yksi lyhyehkö luku. Jo siinä käy ilmi,
että niin Suomessa kuin kansainvälisesti
kaunokirjallisuuden nimien tutkimuk-
sessa päähuomion ovat saaneet fiktiivis-
ten henkilöhahmojen nimet, kun taas au-
tenttisia paikan- ja muita nimiä on tarkas-
teltu selvästi vähemmän (mts. 332–347; ks.
myös Ameel & Ainiala 2018). Kirjallisuu-
den nimiä on tutkittu sekä kielitieteellisen
nimistöntutkimuksen että kirjallisuuden-
tutkimuksen kentällä.

Saksalainen nimistöntutkija Vol-
ker Kohlheim on – yhdessä vaimonsa ja
työparinsa Rosa Kohlheimin kanssa –
julkaissut pitkän uransa aikana useam-
pia onomastiikan alan teoksia, joista
tunnetuimpia ovat henkilönnimisana-
kirjat (esim. R. Kohlheim & V. Kohlheim
2008). Kirjallisuuden nimistö on nous-
sut Kohlheimien kiinnostuksen kohteeksi
2000-luvun aikana, ja nyt tarkasteltava
teos *Der Name in der Literatur* on tämän
tutkimustyön tulosta. Osa sisällöstä on
aiemmin tullut julki artikkeleina. Ana-
lyysit nousevat yleensä saksankielisestä
kirjallisuudesta, mutta muunkielisiä
esimerkkejä on. Kirjan aineistoa ei kuiten-
kaan ole määritelty tai rajattu, vaan vaikut-
taa siltä, että tekijä nostaa esiin esimerk-
kejä tuntemistaan tai jo tutkituista kauno-
kirjallisista teoksista, lähinnä romaaneista.
Lisäksi esimerkit ja laajempien ekskursioi-
den kohteet nousevat tyypillisimmin van-
hemmasta kirjallisuudesta (1700–1800-
luvulta alkaen), eikä mukana ole ainutta-
kaan 2000-luvulla kirjoitettua teosta.

Teoksessa on kuusi päälukua, joista kolmessa ensimmäisessä teemoina ovat nimikategoriat (henkilönnimet, paikanimet, kadunnimet ja muut kaupunkinimet) ja kolmessa jälkimmäisessä vieraskieliset nimet, psykoanalyttinen nimien tulkinta ja nimien kääntäminen. Ensimmäiset kolme päälukua ovat laajimmat, ja niitä värittävät useat kirjalliset ekskursiot.

Henkilönnimien monia funktioita

Kirja alkaa perinteisten kysymysten pohdinnalla ja määrittelyllä: mikä on nimi yleensä ja erityisesti kirjallisuudessa, ja mitä funktioita nimellä on reaali maailmassa ja toisaalta kaunokirjallisessa kerroksessa? Kohlheim rakentaa ensimmäisen luvun nimen funktion käsitteilyn ympärille. Hän lähtee siitä, että nimen funktio yhteiskunnassa on ensisijaisesti yksilöiminen ja muut funktiot jäävät taka-alalle. Toisin on kaunokirjallisessa tekstissä, jossa nimi ei välttämättä yksilöi vaan muunlaiset funktiot nousevat tai voivat nousta tärkeämmiksi. Näitä toissijaisia funktioita ovat esimerkiksi nimen esteettiset ulottuvuudet ja äänteelliset ominaisuudet sekä nimien luomat intertekstuaaliset viittaukset muihin teoksiin.

Nimeen kaunokirjallisessa teoksessa liittyy olennaisena Kohlheimin antama sitaatti kirjallisuudentutkija Fotis Jannidikselta (2004): ”Ennen kuin Goethe ensimmäisen kerran mainitsee Wilhelm Meisterin, tämä hahmo (*Figur*) ei ole ollut olemassa.” (s. 27; suomennos omamme). Teoreettisesti kiinnostavina näkökulmina tuodaan esiin pronominin mahdollisuus toimia kaunokirjallisessa tekstissä (eris)nimenä (s. 28) ja se, että jotkin hahmot jäävät nimensä varaan, emmekä saa tietää heistä mitään muuta (s. 30). Näiden lisäksi Kohlheim pohtii kaunokirjallisuuden nimien monimerkityksisyyttä, moniselitteisyyttä ja ironiaa sekä lukijan roolia. Epäselväksi kuitenkin jää, mikä on näiden

pohdintojen tulos. Voisi ehkä tulkita, että henkilöihin viittaava nimistö kaunokirjallisessa tekstissä voi täyttää monia funktioita ja viestiä monenlaisia asioita, mutta järeämpi ja yksityiskohtaisempi teoreettinen tarkastelu jää uupumaan.

Ekskursioissa tarkastellaan kirjallisuuden henkilönnimiä kolmen romantiikan aikakauden kirjailijan – Jean Paulin, Goethen (erityisesti teos *Die Wahlverwandtschaften*) ja Wilhelm Raaben (erityisesti teos *Unruhige Gäste*) – romaaneissa sekä nykykirjailija Andreas Maierin romaanissa *Waldchestag*. Pääosin samat teokset ovat esimerkkeinä myös paikannimiluvuissa. Kohlheim selvästi toivoo lukijaltaan käsittelemiensä kaunokirjallisten teosten tuntemista, ja jos lukija ei ennalta tunne teoksia, on ekskursioiden syvempi ymmärtäminen vaikeaa.

Paikannimet rakentavat teoksen tilan

Luvuissa 2 ja 3 tarkastelun kohteena ovat kirjallisuuden paikannimet. Luvussa 2 tutkitaan ”suurempien paikkojen” nimiä, joita nimistöntutkimuksen termein voisi luonnehtia makrotoponyymeiksi, kun taas luvussa 3 esiin nostetaan kadunnimet ja muut kaupunkinimet. Tällainen kahtiajako voi oudoksuttaa, sillä tyypillisesti onomastiikassa paikannimet ovat henkilönnimien rinnalla oma pääryhmänsä (ks. esim. Hough toim. 2016). Luontevimmalta siis tuntuisi, että paikannimet kokonaisuudessaan olisivat yhden pääluvun alla. Kohlheim ei perustele ratkaisuaan.

Kohlheim tunnistaa tähänastisen kirjallisuuden nimien tutkimuksen painopisteiden epäsuhtaan: paikannimet ovat tulleet tutkituiksi selvästi harvemmin kuin henkilöhahmojen nimet. Syyksi Kohlheim nostaa sen, että kaunokirjallisen teoksen paikannimet viittaavat yleensä reaali maailmastakin tunnettuihin kohteisiin, kun taas henkilönnimet viittaavat tyypillisesti ainoastaan kirjallisessa maailmassa esiintyviin kohteisiin (s. 153). Kirjallisuus-

den henkilöhahmojen nimet ovat siis olemassa vain teoksessa, kun taas kirjallisuuden paikannimet ovat usein olemassa kirjallisuuden ulkopuolellakin. Paikannimien tutkimus on Kohlheimin mukaan kuitenkin tärkeää, koska paikannimien tehtävänä on rakentaa se fiktionaalinen tila, johon teoksen tapahtumat sijoittuvat. Kun kirjallisuuden paikannimi on meille entuudestaan tuttu, kytkemme nimeen ja sen kohteeseen sekä ensyklopedista että subjektiivista tietoa. Kun luemme kirjaa Pariisista, muistelemme ehkä lomamatkojamme kaupungissa (s. 158–159). Samoin ei käy, kun paikannimi viittaa meille tuntemattomaan kohteeseen. Kirjallisuuden paikannimiä ovat joka tapauksessa kaikki teoksessa esiintyvät paikannimet, riippumatta siitä, ovatko ne meille tuttuja vai tuntemattomia tai ovatko ne autenttisia vai fiktiivisiä nimiä.

Henkilönnimien lailla paikannimet voivat kantaa erilaisia funktioita yksilöinnin rinnalla. Äänneellisten tai semanttisten ominaisuuksiensa myötä nimet voivat ”puhua” (*”redende” Funktion*). Lisäksi ne voivat luokitella, jolloin tietynasuinen nimi kytkee kohteen esimerkiksi jollekin maantieteelliselle alueelle tai historialliseen aikakauteen tai tietty kadunnimi sijoittaa asukkaansa tiettyyn sosiaaliseen ryhmään. Kohlheim nostaa esiin ”paikan hengen” (*genius loci*), jonka luominen on kaunokirjallisen teoksen paikannimien tärkein tehtävä.

Vieraita nimiä

Vieraita nimiä tutkiskellaan luvussa 4. Vieraksi määritellään ne nimet, jotka ”tuntuvat” vierailta – kirjailijasta ja kaunokirjallisen tekstin vastaanottajista. Luvussa tarkastellaan toisaalta italialaisia nimiä kolmen saksalaisen klassikon ja yhden saksankielisen nykykirjailijan teksteissä, toisaalta paikannimien funktioita matkakirjallisuudessa, tai tarkemmin kahden Italian-matkan kuvauk-

sessä 1820-luvulta. Matkakuvaukset pohjautuvat Rosa Kohlheimin artikkeliin, ja teksti onkin aika erilaista kuin luvun alkupuolen tarkastelu. Luvun heikkoudeksi jää pintapuolinen käsittely, jossa ei oteta kantaa esimerkiksi tekstin vastaanottajan Italian-tuntemukseen, joka lienee muuttunut Goethen ajoista. Liioin vierauden olemusta ja sen funktioita kaunokirjallisessa tekstissä ei nosteta syvempään tarkasteluun.

Luvussa 5 lähtökohtana on kirjallisuuden nimien ja psykoanalyysin yhteys, ja tavoitteena on pohtia kirjailija Jean Paulin mahdollisia tiedostamattomia syitä teostensa hahmojen nimeämiseen. Luku on hieman hämmästyttävä, ja sen rooli kirjan kokonaisuudessa tuntuu perustelemattomalta.

Nimien kääntämiseen kirjallisuudessa pureudutaan luvussa 6, jonka kirjoittamiseen myös Rosa Kohlheim on osallistunut. Tarkasteltavana ovat Cervantesin Don Quijoten neljä eri saksannosta 340 vuoden ajalta; uusin saksannos on vuodelta 2011. Otsikostaan huolimatta – *Der Name in der Übersetzung* – luku ei siis käsittele nimien käännöksiä kaunokirjallisuudessa laajemmin. Luku pyrkii jossain määrin vastaamaan käännösongelmaan, joka liittyy nimien konnotaatioihin. Keskeisenä esimerkkinä on nimi *Carmen*, joka tekijöiden mukaan kantaa aivan erilaisia konnotaatioita saksalaisessa kontekstissa kuin Espanjassa (s. 293).

Kuvaus tutkimuksen sijaan

Kohlheimin teos tuo havainnollisesti esiin nimien merkityksen ja niiden monet tehtävät kaunokirjallisuuden hahmojen ja tilan rakentamisessa. Kirja on pääosin selkeästi rakennettu, vaikka sen jälkipuoliskon luvut eivät löydäkään yhtä luontevaa paikkaa teoksen tavoitteen kannalta kuin alkupuolen kolme lukua. Arvokasta on, että henkilönnimien rinnalla paikannimet saavat kirjassa merkittävän

roolin. Sen sijaan Kohlheim ei nosta lainkaan esiin muita nimiä, vaikka kaunokirjallisuudessa luonnollisesti tavataan esimerkiksi yritysten, tuotteiden, eläinten, kulkuvälineiden ja tapahtumien nimiä.

Kohlheimin teos ei täytä kirjallisuuden nimien tutkimuksen oppikirjan tai perusteoksen paikkaa, mutta se laventaa alan tutkimusta ja kenties innostaa paneutumaan kenttään kattavammin ja monitieteisemmin. Kaikkiaan se on kuvaus henkilön- ja paikannimistä ja niiden moninaisista ominaisuuksista valitussa kaunokirjallisuudessa, ei systemaattinen tutkimus kirjallisuuden nimien funktioista.

TERHI AINIALA
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

JOHANNA VIRKKULA
etunimi.sukunimi@gmail.com

Terhi Ainiala on suomen kielen
yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.
Johanna Virkkula on slaavilaisen
filologian tohtori.

Lähteet

- AINIALA, TERHI – SAARELMA, MINNA – SJÖBLOM, PAULA 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- AMEEL, LIEVEN – AINIALA, TERHI 2018: *Toponyms as prompts for presencing place. Making oneself at home in Kjell Westös's Helsinki*. – *Scandinavian Studies* 90 s. 195–210. <https://doi.org/10.5406/scanstud.90.2.0195>.
- BERTILLS, YVONNE 2003: *Beyond identification. Proper names in children's literature*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- HOUGH, CAROLE (toim.) 2016: *The Oxford handbook of names and naming*. Oxford: Oxford University Press.
- JANNIDIS, FOTIS 2004: *Figur und Person. Beitrag zu einer historischen Narratologie*. Berlin: De Gruyter.
- KOHLHEIM, ROSA – KOHLHEIM, VOLKER 2008: *Duden. Lexikon der Familiennamen*. Mannheim: Duden.

Teksti ja tutkinta

Roosa Rentola: *Kielestä kiinni. Kuinka kielentutkimusta käytetään rikosten selvittämisessä?* Sastamala: Warelia 2019. 137 s. ISBN 978-952-5940-57-2.

Forensinen lingvistiikka on suomalaisille tuttu sanapari esimerkiksi Ulvilan surmien ja Enkeli-Elisan tapauksista, joissa rikos- tai riitajuttuun liittyy tekstuaalista todistusaineistoa. Roosa Rentolan yleistajuinen teos *Kielestä kiinni: kuinka kielentutkimusta käytetään rikosten selvittämisessä?* esittelee kahdeksan tällaista tapausta, joissa forensinen lingvistiikka oli ratkaisevassa osassa. Päätelmien teko tekstien ja nauhoitteiden analyysin perusteella on kuin suoraan salapoliisiromaanista, mutta mihin päätelmät perustuvat

ja mitä forensinen lingvistiikka ylipäättään pitää sisällään?

Forensinen lingvistiikka on kielitieteellistä soveltavaa tapaustutkimusta esitutkinnan tai oikeuskäsittelyn yhteydessä. Tutkimus tehdään yleensä poliisin mutta mahdollisesti myös vastaajan tai kantaajan toimeksiannosta. Tutkimuksen kohde on tutkintaan tai oikeusjuttuun liittyvä puhuttu tai kirjoitettu teksti, ja sovellettava menetelmä vaihtelee tutkimuskohteen ja -kysymyksen mukaan. Forensisen lingvistiikan naapuriala on forensisen fonetiikka, jossa tarkastellaan puheen akustisia ominaisuuksia. *Forensinen lingvistiikka* voidaan ymmärtää myös yleisnimitykseksi, joka kattaa molemmat alat. (Salmi-Tolonen 2008: 375–378.)